

TÜRÜK

2023, Yıl/Year: 11, Sayı/Issue: 35, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 08.10.2023

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 17.12.2023

Sayfa / *Page*: 43-52

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

 Öğr. Gör. Derya DOĞAN GÖK

Kastamonu Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi
(TÖMER)

ddogan@kastamonu.edu.tr

İBN BATTUTA SEYAHATNAMESİNDE TESPİT EDİLEN İNANÇ VE İNANIŞ UNSURLARI

Öz

Seyahatnameler yazıldıkları günden bugüne kültür taşıyıcılığı özelliğine sahiptir ve içerisinde tarihi, coğrafi, dini, kültürel pek çok unsuru barındırmaktadırlar. Bununla birlikte aktarıldığı dönemin de canlı birer tanığı özelliğindedir. İbn Battuta Seyahatnamesi, çeşitli coğrafyalarda XIV. yüzyıla ait tarihi ve kültürel hadiselerin yer aldığı önemli bir belge niteliğindedir. Nitekim bu seyahatnamede Türk ve yabancı kültürlerle ait birçok halkbilimi unsuru yer almaktadır. İbn Battuta'nın 28 yıl süren seyahati ve tuttuğu notlar bir kâtip tarafından kaleme alınmıştır. Üzerinde çalışılan seyahatname, A. Sait Aykut'un çevirdiği ve 2005 yılında YKY tarafından yayımlanan İbn Battuta Seyahatnamesi'dir. Bu seyahatnamede yer alan Türk ve yabancı kültürlerle ait halk bilimi unsurlarından inanç ve inanış konusu ele alınmıştır. Halk inançları, hayatımızın pek çok evresinde yer alan çeşitli uygulamaları içerir. Halk arasında da yaygın bir şekilde yaşatılarak gelecek nesillere aktarılır. İnanç kavramına bağlı olarak oluşmuş inanış şekilleri coğrafi ve dini yapıya göre farklılık gösterir. Seyahatnameler de bu farklılıkları görmemiz açısından önemli kaynaklardır. Tespit edilen inanç ve inanış unsurları yer aldığı coğrafi bölge, şehir ve sayfa numarası ile sunulmuştur. Sonrasında ise tespit edilen inanç ve inanış unsurları arasında bölgesel farklılıklara ilişkin bir mukayese yapılmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda, Arap coğrafyasında daha çok

* Bu çalışma, 19-21 Şubat 2021 tarihinde gerçekleştirilen 2. Uluslararası Motif Genç Halkbilimciler ve Türk Dünyası Kongresinde çevrimiçi sözlü bildiri olarak sunulmuş ancak yayınlanmamış bildiriden hareketle oluşturulmuştur.

inanç inanış örneklerine rastlanırken, Anadolu coğrafyası ve Hindistan bölgesinde daha az inanış unsuru tespit edilmiştir. Ayrıca sadece iki bölgede sınırlı olarak büyü ve sihir örneklerine rastlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: İbn Battuta, Seyahatname, Kültürel Unsurlar, İnanç, İnanış unsurları.

FAITH AND BELIEFS ELEMENTS IDENTIFIED IN IBN BATTUTA'S TRAVELOGUE

Abstract

Travelogues have the feature of carrying culture since the day they were written and they contain many historical, geographical, religious and cultural elements. Moreover, they are also living witnesses of the period in which they are narrated. Travelogue of Ibn Battuta, in various geographies in the 14th century. It is an important document containing historical and cultural events of the 19th century. As a matter of fact, this travelogue contains many folklore elements from Turkish and foreign cultures. Ibn Battuta's 28-year travel and the notes he kept were written down by a scribe. The travelogue studied is the Travelogue of Ibn Battuta, translated by A. Sait Aykut and published by YKY in 2005. In this travelogue, the subject of faith and belief, one of the folklore elements of Turkish and foreign cultures, is discussed. Folk beliefs include various practices that take place in many stages of our lives. It is widely kept alive among the public and passed on to future generations. The forms of belief formed depending on the concept of belief differ according to geographical and religious structure. Travelogues are also important sources for us to see these differences. The identified beliefs and belief elements are presented with their geographical region, city and page number. Afterwards, a comparison was made regarding regional differences between the identified beliefs and belief elements. As a result of the findings, while more examples of faith and belief were found in the Arab geography, fewer belief elements were detected in the Anatolian geography and India region. In addition, limited examples of magic and sorcery can be found in only two regions.

Key Words: İbn Battuta, Travelogue, Cultural Elements, Belief, Elements of belief.

1. Giriş

İbn Battûta, 1304 yılında Fas'ın Tanca şehrinde doğmuştur. 1325 yılında henüz 21 yaşındayken hac görevini yerine getirmek için Tanca'dan yola çıkmıştır. Böylece İbn Battûta 28 yıl sürecek olan seyahatine başlamış olur. 73.000 mil uzunluğundaki yolculuğunu tamamlayıp 1354 yılında memleketi Tanca'ya geri dönmüştür. Ortaçağdaki seyyahların en büyüğü olarak bilinen Battûta, 1368 yılında vefat etmiştir (İbn Battûta, 2005: 11).

Battûta, hem yapmış olduğu seyahatler hem de buralarda karşılaştığı tarihi, coğrafi, dini ve kültürel pek çok unsuru günümüze aktarmasıyla tanınmış ünlü seyyahlar arasındadır. Battûta, her ne

kadar seyahatleri sırasında yaşadığı bir takım talihsizlikler sonucu bazı bilgileri kaybetmiş olsa da gezdiği coğrafyalardaki izlenimlerini kayıt altına almaya çalışmıştır.

Mevcut seyahatname, İbn Battûta'nın memleketine döndükten sonra aklında kalanları ve aldığı notları kâtip İbn Cüzey el- Kelbi'ye aktarması ve İbn Cüzey'in de bazen küçük ilavelerde bulunmasıyla meydana gelmiştir. Seyyahımız tarafından “*Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâbi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Efsâr*” (Şehirlerin İlginçlikleri ve Yolculuğun Tuhaflıkları Hakkında Araştırmacılara Hediye) diye adlandırılan ve literatürde “*Rihle*” ya da “*Rihletü İbn Battûta*” ismiyle bilinen eser, Battûta memleketine döndükten sonra kâtip İbn Cüzey el-Kelbi tarafından kaleme alınmıştır. Kâtip İbn Cüzey, seyyahımızın 9 Aralık 1355'te kayda geçirip teslim ettiği müsveddeleri 2,5 ay gibi bir süre içerisinde 1356 yılında bazı küçük ilavelerde bulunarak bu seyahatnameyi derli toplu bir kitap haline getirmiştir (2005: 11-12).

İbn Battûta, geniş bir coğrafyayı gezmiş, gezdiği birçok ülkede sosyal hayata karışmış, evlilikler yapmış, anlattıklarında insan unsuruna en çok yer veren seyyah olmuştur (Aykut, 1999).

2. Seyahatnamelerin Önemi ve İbn Battûta Seyahatnamesi

Seyahatname sözlük anlamı olarak, bir yazarın gezip gördüğü yerlerden edindiği bilgi ve izlenimlerini anlattığı eserdir (TDK, 2011: 2083). Seyahatnameler, halk edebiyatı araştırmalarına kaynaklık eden yazılı eserler arasındadır (Aça, 2012: 99). Bunun yanı sıra toplumları en iyi analiz eden kaynaklar olması bakımından da seyahatnameler önemli yere sahiptir. Seyyahlar, gezip gördükleri yerleri eserlerine kaydederken kendi değer yargılarını ve kültürlerini kıyaslayarak aktardıkları için sosyolojik olarak karşılaştırma yapmış olurlar (Kapar, 2019: 441).

Seyahatnameler, sosyolojik bir bakış açısıyla toplumsal olaylar hakkında bilgi verir. Bunun yanı sıra, şehirlerin tarihine de kaynaklık eder. Toplum yaşantısı değerlendirildiğinde kültür, seyahatnamelerde gözlemlenebilen bir unsur haline dönüşür (Ok, 2016: 34). Seyahatnameler, ülkelerin kültürünü, yaşam tarzını, tarihini yansıtması bakımından son derece önemli eserler olup hem tarihe kaynaklık eder hem de kültür taşıyıcılığı görevini üstlenirler. Bu açıdan bakıldığında seyyahlar da birer derleyici konumundadır. Seyahatnameler ile belki de hiç gidip göremeyeceğimiz yerler hakkında tarihi, coğrafi ve kültürel pek çok bilgiye ulaşma fırsatı bulmaktayız. Bu sayede yabancı kültürlerle ait maddi ve manevi kültürel ürünlerin tespiti yapılabilmektedir.

İbn Battûta'nın gezip gördüğü yerler tarihi bakımdan da ayrı bir öneme sahiptir. XIV. yüzyıl, özellikle Anadolu, Mısır, Arap ülkeleri, Türkistan ve Hindistan coğrafyasında Türklerin hâkimiyetinin olduğu bir dönemdir. Be sebeple İbn Battûta Seyahatnamesi, Türk tarihi açısından da önemlidir (Göksoy, 2002: 51). Bu nedenle seyahatnameler, tarih, coğrafya, edebiyat, sanat, antropoloji gibi farklı disiplinlere kaynaklık eden tarihi belge niteliğindedir.

İbn Battûta Seyahatnamesinde çok geniş bir coğrafyanın kültürel özelliklerine tanıklık edilmektedir. Battûta, gezdiği birçok coğrafyada toplumsal yaşama karışmış, evlilikler yapmış, cenaze törenlerinde, şenliklerde, kutlamalarda bulunmuş, çok sayıda bilgin, derviş ve hükümdarla tanışma fırsatı yakalamış, ülkelerin giyim-kuşam, âdet, gelenek ve inançlarını kısaca kültürünü görmüş, öğrenmiş, yaşamış ve seyahatnamesinde bunları aktarmıştır.

İbn Battûta Seyahatnamesi, XIV. yüzyıl Türk ve Arap coğrafyasına ait önemli bilgiler içermektedir. Seyyah, o dönemin anlayışını, yaşayışını, törelerini, âdetlerini, şehir hayatını, ekonomisini, devlet yapısını, Müslümanların durumunu ve İslam'ın yayıldığı alanları ayrıntılı bir şekilde eserine aktarmayı başarmıştır. İbn Battûta'nın gezdiği topraklar çoğunlukla Müslümanlara ait olan bölgeler olmakla birlikte Gayrimüslimlere ait bölgeleri de gezmiş, görmüş ve farklı kültürleri de tanıma fırsatı bulmuştur. İbn Battûta Seyahatnamesi içerdiği halkbilimi unsurları bakımından geniş kapsamlı bir eserdir.

İbn Battûta, Arap Yarımadasından başlayarak Afrika'nın Doğu Sahillerini gezip, Anadolu Coğrafyasına yönelmiş. Bu bölgeleri gezdikten sonra Deşt-i Kıpçak, Konstantiniye, Orta Asya, Hindistan, Maldivler, Hint Adaları ve Çin'in güneyini gezdikten sonra tekrar Hindistan üzerinden geri dönmüştür. Çok geniş bir coğrafyayı gezmiş ve bu seyahati sırasında gezdiği yerlerle ilgili pek çok bilgiyi de beraberinde getirmiştir. Bugün adı geçen bu coğrafyaların, XIV. yüzyıldaki sosyal yaşantıları, inanç inanış unsurları, giyim kuşamı, gelenek, görenekleri, yemek kültürü, bayramları, törenleri, hikâyeleri, sanat ve zanaatları gibi daha pek çok alanda bilgi sahibi olabiliyorsak bu, seyahatname sayesinde. Bu nedenle bir seyahatname incelendiğinde halkbilimi alanına kaynaklık edebilecek pek çok unsur da tespit edilecektir.

Battûta'nın görüp yaşadığı, şahit olduğu olaylar, başkalarından dinleyip, aktardıkları, halk arasında inanılan ve anlatılan olağanüstü olaylar, hikâyeler, menkıbeler, rivayetler, yer adları, kişi adları, kutsal mekânlar ve yerler, mimari yapı, geleneksel unsurlar ve halk bilgisi gibi pek çok kültürel unsurun varlığı seyahatnamenin içeriğini oluşturmaktadır. Battûta sadece bu kadar bilgi vermekle kalmamış, “gezdiği yerlerdeki dağ, tepe, göl, ırmak, dere, deniz, bitki örtüsü, madenler, elde edilen ziraat ürünleri gibi coğrafi özellikleri ile geçim kaynakları, yaşayış biçimleri, dil, ulaşım araçları ve kadın-erkek ilişkileri hakkında da bilgiler vermiştir.” (Koçyiğit, 2009: 71).

Üzerinde çalışılan seyahatname, A. Sait Aykut'un çevirdiği ve 2005 yılında Yapı Kredi Yayınları tarafından yayınlanan İbn Battûta Seyahatnamesidir (İbn Battûta, 2005: 1).

3. İnanç ve İnanış Kavramları

İnanç kavramı, Pertev Naili Boratav'ın tanımıyla, “*kişice ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi*” demektir. Anlaşılacağı üzere inanç, insan düşüncesinin çok geniş bir bölümünü içine almaktadır. Halkbilimi, belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp kendi çağının şartlarına uygulayarak yaşattığı yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiğince yeni biçimler, yeni içerikler oluşturduğu inanışlarla ilgilenir (Boratav, 2016: 13).

Boratav'ın açıklaması üzerine Türker Eroğlu da inanç ve inanış kavramlarının sınırlarını şu şekilde çizmektedir; “*Dini olsun olmasın bir sistemin varlığının öyle olduğunu kabul etmek “inanç” kavramı ile ifade edilebilir. İnanış ise, geleneğe dayalı olarak oluşan inanma pratikleridir*” (Eroğlu ve Kılıç, 2010: 753-754). Bu tanımlamalardan hareketle inanışlar, inanç sistemi içerisinde yer alan birtakım uygulamalardır sonucu çıkmaktadır. Fakat inanışlar konusunda dikkat edilecek bir diğer nokta ise, bu inanış uygulamalarının gelenek içerisinde değişkenlik gösterdiğidir.

İnanç kavramı, insan düşüncesinin çok geniş bir kısmını ele alır. Halkbilimi, belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp kendi çağının şartlarına uygun yaşattığı yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiği yeni biçimlerle, yeni içeriklerle oluşturduğu inanışlarla ilgilenir (Çobanoğlu, 2021: 15).

İnanışlar, din ve ahlak kurallarındaki kesinlik ve katılığa karşılık yerden yere, topluluktan topluluğa değişik biçim ve içerik özellikleri gösterirler (Boratav, 2016: 13). Çalışmamızın konusunu ise bu bölgesel ve toplumsal farklılıklar oluşturmaktadır. Coğrafya ve topluluklara göre yapılan bu tespit, halkbilimi sahasının içerisine giren kültürel farklılığı ve aktarımı ortaya koymaktadır. İbn Battûta Seyahatnamesi'nde karşılaşılan inanç ve inanış unsurları ve bunların uygulama biçimleri, o dönemin sosyal yaşantısını ve kültürel yapısını da yansıtmaktadır.

Yazılı edebiyat eserleri halk inanışlarını incelemek isteyenlerin yararlanacakları kaynaklardır. Menkabe, vilayetname, kısas-ı enbiya, seyahatname gibi kaynaklar, inanç ve inanış üzerinde incelemeler yapılabilecek paha biçilmez eserlerdir (Boratav, 2016: 15). Bölgelere ve döneme göre değişen inanç ve inanış unsurları, seyahatnameler aracılığıyla tespit edilebilmektedir.

Halk inanışları ile ilgili farklı tasnif çalışmaları yapılmıştır. Erman Artun'un aktardığına göre bu tasnifleri belirleyen en önemli özellik, derleme çalışmalarından elde edilen malzemelerdir (Artun, 2005: 272). Bu tasnif Artun tarafından, tabiat olayları ile ilgili inanışlar, canlı varlıklarla ilgili inanışlar, cansız varlıklarla ilgili inanışlar, hayvanlarla ilgili inanışlar, uğur ve bereket, büyü, nazar ve nazarlık, inanç merkezleriyle ilgili inanışlar, rüya, fal, adak, kurban, yağmur duası, formülistik sayılar ve diğer inanışlar, inanmalar, bunlara bağlı pratikler şeklinde yapılmıştır. Çalışma, bu tasnif esas alınarak yapılmıştır. Seyahatnamede tespit edilen inanç, inanış unsurları ve bunlara bağlı pratikler aşağıdaki şekliyle sınıflandırılmıştır.

4. İbn Battûta Seyahatnamesinde Tespit Edilen İnanç ve İnanış Unsurları

a. Cansız Varlıklarla İlgili İnanışlar

İbn Battûta Mısır gezisi sırasında Nil Nehri hakkında bilgi verirken bu nehre benzeterek Kenk (Ganj) Nehri hakkında halk arasında yaygın olan bir inanıştan örnek vermektedir. *“Hind halkı bu nehri ziyaret eder, ölülerini yaktıktan sonra külünü bu nehre bırakırlar. Hind halkı, Kenk (Ganj) nehrinin cennetten çıktığına inanır”* (İbn Battûta, 2005: 49).

İbn Battûta Dımaşk'tan ayrılıp Medine'ye doğru yola çıktığında birlikte hareket ettiği kervan ile Tebük'ten geçerken bir su kuyusuna rastlarlar ve hiç kimsenin o kuyudan su içmediğini görür. Bunun nedenini sorduğunda ise orada yaygın olan bir inanışa göre, *“Peygamberimiz Tebük Savaşı'nda Hırc Kuyusu'ndan geçerken devesini hızlandırarak kimsenin o kuyudan içmemesini emrettiğinden dolayı, çok susamış olsalar bile hacılar oradan su içmez. Kim bu suyla hamur yoğurursa kendi yemez, devesine yedirir”* cevabını alır. (2005: 119).

Zemzem Suyu ile ilgili olarak, *“Halkın anlattığına göre, Zemzem Kuyusunun suyu her Cuma gecesi artarmış”* (2005: 141).

Battûta Anadolu seyahatinde Sinop'ta bulunan kutsal bir su kaynağından söz eder. *“Sinop'ta, Hıdır-İlyas makamının hemen yanında bulunan bir kaynak başında yapılan duanın muhakkak kabul edileceğine inanılır”* (2005: 307).

Macaristan seyahatinde Türklerin Beşdağ ile ilgili inanışlarını gözlemler. “*Türkler Bişdağ’dan çıkan su ile yıkanurlar ve bu suya girenin her türlü hastalıktan korunacağına inanırlar*” (2055: 318).

Seylân¹’da bulunan Serendîb Dağı ile ilgili bir inanış unsuru, “*Serendîb Dağı’nda yaprak dökmeyen cinsten nice ağaçlar, rengârenk çiçekler ve avuç içi büyüklüğünde kırmızı gül yetişiyor. Bu cins gülde bir yazı olurmuş. Halk, bu yazı okunduğunda Hak Teâlâ’nın ve onun elçisinin adlarının çıktığına inanıyor*” (2005: 582).

Battûta, Çin’den Hindistan’a dönüşü sırasında Tavâlisî ülkesi olarak bahsettiği yerde halkın sıra dışı bir olayla karşılaştığına ve çok korktuklarına tanıklık etmiştir. Orada yaşayan halk, “Rohh” diye adlandırılan ve devasal bir yapı olan bir dağın ara sıra görünüp yok olduğunu söylemektedir. Battûta da bu ülkeye geldiğinde bahsedilen olaya şahit olmuştur. Büyük bir dağ görünmüş ve sonra yok olmuştur. İnsanlar bu dağı görür görmez ağlamaya ve birbirleriyle vedalaşmaya başlıyormuş. Bunu görmekten çok korkuyorlarmış. Çünkü onlara zarar verip, mahvedeceğine inanıyorlar (2005: 632).

b. Canlı Varlıklarla İlgili İnanışlar

Mısır’da bulunan tapınaklarla ilgili İbn Battûta şunları söylemektedir: “Tufandan önce zuhur eden bütün bilimlerin Yukarı Mısır’daki Saîd bölgesinde oturan ve “Ahnûh” diye adlandırılan 1. Hermes’ten yani İdrîs Peygamber’den çıktığı zannedilmektedir. Bu inanışa göre; gök cisimlerin yörüngesi, hareketleri ve yüksek tözler hakkında ilk fikir beyan eden de odur. Tapınaklar inşa ederek Cenâb-ı Hakk’ı zikreden ve halka tufan uyarısında bulunan insanın da o olduğu söylenir” (2005: 50).

Konstantiniye’ye doğru giderken yolunun üstünde bulunan bir kasabadan bahseder. “*Bâbâ Saltûk halkının inançlarına göre, Bâbâ Saltuk “mükâşif” yani olağanüstü güçlere sahip, kerametli biriymiş*” (2005: 331). Yine İbn Battûta’nın aktardığına göre Baba Saltuk, Konstantiniye’ye yakın Türklerin yaşadığı toprakların sonu olan bir kasabadır.

c. Uğur ve Bereketle İlgili İnanışlar

İbn Battûta Kudüs gezisi sırasında, orada bulunan kutsal mekânlarla ilgili halkın bereket konusunda inandığı birtakım uygulamaları dile getirmektedir. “*Cehennem vadisinin tam ortasında bulunan bir kiliseye Hristiyanlar, Hz. Meryem’in kabridir diyerek çok hürmet gösterirler. Yine orada Hristiyanlarca kutsal kabul edilen başka bir kilise mevcut. Onlar burayı ziyaret eder, Hz. İsa’nın kabri olduğuna inanırlar. Fakat bu gerçek değil! Orada İsa Peygamber’in beşiğinin konulduğu yer var. İnsanlar uğur ve bereket için oraya giderler*” (2005: 66-67).

Kudüs’ten sonra Hama seyahatinde karşılaştığı bir mescit ve orada bulunan su kuyusunun halk için bereketi simgelediğini belirtir. “*Ömer Mescidi’nin duvarlarından başka bir şey kalmamış, her yanı harap bir haldedir. Orada güzellik ve incelikte eşsiz mermer sütunlar vardır. Bazıları ayakta, bazıları devrilmiş. Sütunlardan biri kıpkırmızı; insanı hayrete düşürüyor! Halkın inancına göre Hristiyanlar tarafından kaçırılmış, gâvur memleketine götürülmüş fakat sonra yine Aksalân’daki ilk yerinde bulunmuş. Bir de Ömer Mescidi’nin kible tarafında Bi’r İbrahim (İbrahim Kuyusu) denilen bir su kaynağı vardır. Halk bu suyun bereketine inanmıştır*” (2005: 68).

¹ Seylân: Hindistan’ın güneyinde ve Hint Okyanusu’nda bulunan bir ada ülkesi.

Mekke halkının inandığı bir olay ise bereketle alakalıdır. “Mekke’de, yaşadığı bir olay sonucu aklını yitiren Mecnun Hasan adında biri vardır. Mekkeliler, Hasan’ın bir dükkâna uğradığında oranın kârında bir artış olduğuna, ne zaman çarşıya inse alım satım işlerinde bolluk meydana geldiğine inanırlardı” (2005: 159).

Yine Mekke’de bereket olduğuna inanılan bir uygulamadan bahseder. “Mekke’ye komşu yöreler Recep ayı umresinde buraya erzak getirmezlerse kılıkla karşılaşılacağına inanılır. Mekke’ye erzak götürmeyi ihmal etmezlerse yurtlarına bereket yağar, sürüleri çoğalır” (2005: 159).

Battûta, hac görevini yerine getirdikten sonra tekrar Medine’ye döner ve oradan da Meşhed-i Ali² denen bölgeye doğru yola çıkar. Bu bölgede “Necef şehrindeki kümbetin üstünde bulunan kabirlerin arasında, içinde gül suyu, misk ve muhtelif kokular bulunan altın ve gümüş leğenler mevcut. Ziyaretçiler bunlara ellerini batırır ve bereketlenmek amacıyla yüzlerine sürerler” (2005: 176).

İbn Battûta, Anadolu seyahatinde Türklerin yaşam tarzlarına, adetlerine, geleneklerine, mutfak kültürüne, bayramlarına tanıklık etmiştir. Ama onun için en dikkat çekici olan, Anadolu coğrafyasına geldiğinde diğer bölgelerde olmayan Ahilik kurumu ile karşılaşmasıdır. Yolculara, gezginlere, muhtaçlara, kimsesizlere yardım etmek amaçlı kurulan bir cemiyet olan Ahilik, Türkmenlerin yaşadığı her bölgede mevcuttur. İbn Battûta ahiliği, “Dünyada başka bir eşi daha görülmemiş bir cemiyet” olarak tanımlıyor. Bunun yanı sıra yardımlaşma amacıyla yapılan zekât ve hayır işleri de mevcuttur. Özellikle Arap ve Anadolu coğrafyasında bu tür yardımlaşma âdetlerine çok sık rastlanır. Ama Anadolu coğrafyasının Arap coğrafyasından farkı, böyle bir yardımlaşma geleneğini kurumsallaştırmış ve yaygınlaştırmış olmasıdır.

Battûta’nın Anadolu gezisinde sadece üç şehirde inanç inanış unsurlarıyla ilgili tespitlere rastlanmaktadır. “Ekrîdûr halkı uğurlu olur diye oruçlarını tiritle açarlar” (2005: 278).

İbn Battûta, Anadolu coğrafyasını gezdikten sonra Kuzey Türk İllerine yönelir. Horasan gezisini bitirdikten sonra Hindistan’a doğru gitmek için yola koyulur. İlk olarak Delhi’ye ulaşır. Burada karşılaştığı inanış örnekleri ise bereket ve uğursuzlukla ilgilidir. “Dihlî’de başlanan bir câmi inşaatı esnasında bir hükümdarın ölmesi sonucunda ondan sonra gelen hükümdarlar bu işte bir uğursuzluğun olduğuna inanarak bu yarım kalan inşaatı tamamlamamışlardır” (2005: 400). “Dihlî hükümdarlarından Radiye’nin mezarı ziyaret edilen ve bereketli olduğu kabul edilen bir mezardır” (2005: 407). “Hindular, sığır sidiğini uğurlu sayarlar” (2005: 419).

İbn Battûta, Zîbetülmehel Adaları³ gezisinde kendi yaşadığı bir hikâyeyi anlatır. İbn Battûta, Vezir Süleyman Mânâyek’in kızıyla evlendirilmek istenir. Bu kızın iki kocası da gerdeğe girmeden öldüğü için kızda bir uğursuzluk olduğuna kanaat getiren Battûta, kızla evlenmeyi kabul etmez (2005: 567).

d. İnanç Merkezleriyle İlgili İnanışlar

İbn Battûta Dımaşk gezisinde orada bulunan Dımaşk Camii hakkında şunları söyler: “Bir inanışa göre, Dımaşk Câmii’nde edâ edilen bir namaz 30.000 bin namaza bedeldir. Ayrıca bazı hadislerde Dımaşk Câmii’nin dünya yıkıldıktan sonra kırk sene daha Cenab-ı Hakk’a ibadet

² Meşhed-i Ali: İran’da yer alan bir şehirdir.

³ Zîbetülmehel Adaları: Maldiv Adaları.

edenlere hizmet vereceği belirtilmiştir. Bu mescidin üstün yanlarından biri de içinde her zaman Kur'an-ı Kerim okunması ve namaz kılanın hiç eksik olmamasıdır" (2005: 100).

Battûta, Medine'den ayrılıp Mekke'ye doğru yola çıkar. Oradaki kutsal mekânlara ziyaretlerde bulunur. Kâbe ile ilgili aktardığı bilgiler şöyledir: "Mekke'de görülen güvercin ve diğer kuşlar Kâbe'ye asla inmezler. Uçuş esnasında Harem-i Şerif üzerinden geçerken Kâbe'nin hizasına geldiklerinde hemen kenara saparlar. Hiçbir kuşun hasta olmadıkça bu kutlu mekânın üzerine inmediği, indiği takdirde ruhunun gittiği söylenir. Ama hastayken inerse iyileşeceğine inanılır. Mekke'de bulunan Altın Oluk'un altında yapılan duaların kabul edildiğine inanılır" (2005: 139). "Hacer-i Esved Taşını öpen kimsenin ağzında hoş bir tat meydana gelir; kendini oradan ayırmak istemezmiş" (2005: 140).

Meşhed-i Ali bölgesinde yaşayan insanların bir mezarla ilgili olan inanışı, "Radva adıyla bilinen küçük kabristanda meydana gelen garip olaylardan ötürü Hz. Ali'nin mezarının orada olduğuna inanılır" (2005: 176).

Meşhed-i Ali'den sonra Basra'ya gider. Burada kutsal mekânları ziyaret eder. Oradaki Hz. Ali Mescidinin en güzel mescitlerden biri olduğunu söyler. "Hz. Ali Mescidi'nin yedi minaresi vardır. Biri, ahalinin inancına göre Hz. Ali'nin ismi anıldığında zangır zangır titrer" (2005: 185). Battûta, bu olaya kendisinin bizzat şahit olduğunu söyler.

Battûta Anadolu seyahatinde İzmir, Efes bölgesine de gitmiştir. Burada bulunan bir kilisenin kutsallığından bahseder. "Rumların inançlarına göre, Ayasuluk⁴'ta bulunan kilise mukaddes olduğundan vaktiyle buraya dört bir yandan ziyaretçi geliyormuş" (2005: 292).

e. Büyü

Battûta Hindistan seyahatinde, Dihli'den Kinbaya'ya doğru yolculuğunda Perven denilen bir şehirden geçmiş ve orada konaklamıştır. Burası küçük bir Müslüman şehridir. İbn Battûta burada ilginç hikâyeler duyduğunu ve bunlara oldukça şaşırıldığını söylemektedir. Burada cukî (yogi) adı verilen sihirbazlar varmış. "Cükî denilen büyücüler aylarca yemeden içmeden yaşayabilirler. Halk onların özel haplar üretilip, bir tanesiyle günlerce hatta aylarca idare ettiğine, bunun sayesinde hiç susuzluk ve açlık hissetmediğine inanıyorlar. Cükîler bilinmeyen haberler veriyorlar. Bu sihirbazların bir kısmı sadece sebze ile beslenmekte, pek çoğu ete elini bile sürmemektedir. Öyle cükîler var ki bir bakışıyla bir adamı öldürebilir. Yine halk arasında yaygın olan bir inanışa göre de, bu şekilde öldürülen bir adamın göğsü yarılıp bakılsa kalbinin olmadığı görülürmüş. Çünkü adamın kalbi yenmiştir" (2005: 526).

Genelde bu tür sihirbazlık işleriyle kadınların uğraştığı söylenmektedir ve onlara keftâr (kan içici, sırtlan) adı verilmektedir.

Cükîlerle ilgili anlatılan hikâyeler İbn Battûta'nın dikkatini çekmiş olacak ki bu anlatımlarına ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. "Dihli hükümdarı bu cükîlerden birini cezalandırmak istemiş ve yakılmasını emretmiştir. Şehrin kadın ve erkekleri toplanıp yanan cadının küllerini almıştır. Çünkü burada yaşayan insanlar, cükînin (keftâr) külüyle tütsülenen insanın bir senelik de olsa cadı büyüsiünden korunacağına inanıyorlar" (2005: 527). Battûta seyahati boyunca büyü, sihirle ve bu konudaki hikâyelerle sadece "Delhi bölgesi çevresinde karşılaşmıştır. Bir başka örnek ise, Hint adalarından birinde Berehnekâr hükümdarı, memleketine gelen her gemiden bir cariye, bir erkek köle, fillere örtmek üzere

⁴ Ayasuluk: Antik Efes'in bulunduğu yerde kurulmuş bulunan bir şehir şimdi Selçuk adıyla bilinmektedir.

kumaş, kendi hatununun kuşağına ve ayak parmaklarına takmak için altın takılar alır. Bu garip vergiyi vermeye yanaşmayanlara denizi kabartan bir büyü yapılır. Böylece adam ya mahvolur ya da ölümün kıyısından döner” (2005: 601).

f. Nazar, Nazarlık

Memleketi Fas’a dönerken yine Afrika’nın doğu sahillerinden geçmiştir. Bu kez nazarla ilgili bir inancı aktarmıştır. “Afrika ülkelerinde koç ve atın göz değmesine karşı etkili ve faydalı olduğuna inanılır” (2005: 669).

g. Diğer İnanışlar, İnanmalar ve Bunlara Bağlı Pratikler

Basra’daki gezisini tamamladıktan sonra Acem Diyarına doğru yola çıkar. Seylân’da duyduğu bir inancı göre, “Seylân’a ait olan geleneksel yemekten henüz bulûğa ermemiş çocuk yerse anne babası onu hemen döver. Hatta çocuğa inek dışkısı da yedirirler. Çünkü inek dışkısının çocuğu temizlediğine inanırlar” (2005: 210).

Umân seyahatinde kendisine çok yabancı olan bir yemek kültürüyle karşılaşır. “Umân halkı, eşek etinin helâl olduğuna inanır ve ziyafetlerde eşek eti yenir, yedilir” (2005: 262). Ancak Umân halkı bu durumu şehre gelen yabancı ve misafirlere saklamış.

İbn Battûta Afrika Sahillerine yaptığı seyahatte karşılaştığı pek çok durumdan şaşkınlıkla bahsetmektedir. Orada yaşayan siyahi halk ile ilgili bir inancı göre, “Vahşi zenciler beyaz adam yemezlermiş. Çünkü onlara göre beyaz adamın eti çiğdir, bu yüzden zararlıdır. Oysa zenci eti tam yenecek kıvamda ve lezzetlidir. Onlar böyle inanıyorlar” (2005: 678).

Çin seyahatinden aktardıkları ölüm adetleri ile ilgili inanışlardır. “Çinliler tıpkı Hindliler gibi ölü yakar, putperesttirler” (2005: 613). “Çinliler ve Hindliler ölüleri yakıyor. Diğer milletler ise ölüyü doğrudan toprağa gömüyor, yanında hiç kimseyi bırakmıyorlar” (2005: 629).

Sonuç

İnceleme sonucunda, İbn Battûta Seyahatnamesinde canlı ve cansız varlıklar, uğur, uğursuzluk ve bereket, inanç merkezleri, nazar ve nazarlık, büyü ve bu tasniflere girmeyen inanış uygulamalarına ulaşılmıştır. Arap coğrafyasında uğur, bereket, canlı - cansız varlıklar ve inanç merkezleriyle ilgili inanış uygulamalarına sıkça rastlanmaktadır. Anadolu coğrafyası ve Kuzey Türk İllerinin bir kısmında rastlanılan örnekler sadece bereket ile ilgilidir. Büyü ve sihir ile ilgili inanışlar ve bununla ilgili uygulamalar sadece Delhi ve çevresinde görülmektedir. Göz değmesi olarak adlandırılan nazar ve bundan korunma uygulaması sadece Afrika’nın doğu sahillerinde karşımıza çıkmaktadır. Hindistan etrafında bulunan Seylan, Umman gibi bölgelerde ve Çin’de yeme içme, gınahtan arınma ve ölüm adetleriyle ilgili inanış uygulamaları gözlenmektedir. Kabul edilmiş olan din ve buna bağlı oluşan birtakım inanç ve inanış unsurları her bölgede ve coğrafyada farklılık göstermektedir. İnsanların yaşantıları ve günlük hayattaki uygulamaları da bu doğrultuda değişmektedir. Bu farklılıkların tespiti ancak o bölgeleri tanımak, görmek ve hatta kısa süreli bile olsa orada yaşamakla gözlemlenebilir. Bu açıdan bakıldığında seyyahların bunu yapabildiği ve bu kültürel farklılığı tespit edebildiği görülmektedir. Seyyahların, gezileri sonucunda kaleme aldıkları seyahatnameler ile başka kültürlerle ait pek çok unsuru birer kültür elçisi olarak kendinden sonrakilere aktardıkları söylenebilir. Bu nedenle seyahatnameler, halkbilimi açısından oldukça

zengin ve geniş kaynak olma özelliğine sahiptir. Seyahatnameler farklı bölgelere ait kültürel unsurları ortaya çıkarmakla birlikte kültürler arası karşılaştırma yapabilme imkânı da sunmaktadır.

Kaynaklar

- Aça, Mehmet (2012). “Kaynaklar”. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ed. M. Öcal Oğuz. 9. Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları, 93-129.
- Artun, Erman (2005). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kitabevi.
- Aykut, A. Said (1999). “İbn Battûta”. *İslam Ansiklopedisi*. [Erişim 04.12.2023]. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-battuta>.
- Eroğlu, Türker ve Hatice Çiğdem Kılıç (2010). “Türk İnançları ve İnanışları”. *Journal of Social Policy Conferences*. 49: 749-770.
- Boratav, Pertev Naili (2016). *100 Soruda Türk Folkloru*. 3. Baskı. Bilgesu: Ankara.
- Çobanoğlu, Özkul (2021). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. 3. Baskı. Ankara: Akçağ.
- Göksoy, İsmail Hakkı (2002). “İbn Battûta’ya Göre Güneydoğu Asya Ülkeleri”. *Dini Araştırmalar*. (4)12, 49-70.
- İbn BATTÛTA (2005). *İbn Battûta Seyahatnamesi*. Çev. Aykut, A. Sait. İstanbul: YKY.
- Kapar, Mehmet Ali (2019). “İki Seyyah Bir Kültür: Broquiere ve İbn Battûta Seyahatnamelerine Göre Türklerde Yemek Kültürü”. *SEFAD*. 41: 427-444.
- Katğı, İsmail (2009). “İbn Battûta’ya göre Anadolu’da Ahilik ve Ahiler”. *Ay Vakti Düşünce- Kültür ve edebiyat Dergisi*, 107.
- Koçyiğit, Tahsin (2009). “İbn Battûta’nın Karadeniz Seyahati Üzerine Bazı Mülâhazalar”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. (9) 1: 53-73.
- Ok, Betül (2016). *İbn Battûta Seyahatnamesi: Sosyolojik Bir Çözümleme*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu [TDK], (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.